

УДК 15.9: 343.9 (477)

Богучарова О. І.,

доктор психологічних наук,
професор кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін та професійної психології,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
E-mail: bogucharova_o@i.ua

ПСИХОЛОГІЯ ВТРАТИ, ВІКТИМНІСТЬ ТА ЧИННИК ВУЛИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проаналізовано проблему ставлення суб'єкта до речі як переживання втрати високозначущого предмету, зокрема на прикладі економічного злочину викрадення транспортного засобу (автомобіля). Вибірку склали 52 дорослі особи, усі чоловіки. Додатково було опитано 35 поліцейських. За допомогою медіанного розщеплення вибірку було поділено згідно показників емоційного інтелекту на дві групи, які порівнювались за критеріями Пірсона та Стюдента.

Продемонстровано прямий кореляційний зв'язок між показниками емоційного, загального, соціального інтелекту (EI, IQ, SI) та проблемно-і емоційно-фокусованими копінговими стратегіями. Встановлено вплив цієї кореляції на вибір копінгів, способів когнітивної регуляції емоцій і типи віктимної поведінки, а також рівень реалізованої віктимності, який істотно зростає при низьких індексах емоційного інтелекту і сімейної згуртованості постраждалих водіїв. Підтверджено, що при високих показниках інтелекту найбільш затребуваними є копінгові стратегії «робота з проблемою», а низьких – «емоційне ставлення до проблеми». Встановлено, що високоінтелектуальні чоловіки-водії частіше використовують адаптивні, продуктивні, активно проблемно-орієнтовані копінг-стратегії або успішне стресоподолання, яке позитивним чином впливає на їх особистість. Як наслідок, водії не мають високих індексів схильності до віктимної поведінки та є психічно зрілі і оптимістичні. Тим часом, низькоінтелектуальні досліджувані не мають позитивних результатів стресового досвіду. Ось чому вони застосовують менш адаптивні стратегії когнітивної регуляції емоцій та, окрім всього, стратегію «дистанціювання» як форму «маскулінного протесту» (А. Адлер). Ця самозахисна стратегія допомагає їм залишатися в умовах кримінального злочину компетентним суб'єктом, однак, в перспективі цей тип поведінки є неуспішний, неадаптивний, віктимогенний.

Отже, високий рівень емоційного інтелекту як загальнопсихологічний чинник сполучений з комплексом особистісних властивостей чоловіків-водіїв запобігає розвитку їх посткримінальній віктимогенній поведінці та підвищує соціальну самоефективність жертв економічного злочину.

Ключові слова: *віктимна поведінка, економічний злочин, емоційний інтелект, «жертва» злочину, когнітивна регуляція емоцій, копінг-стратегії, «маскулінний протест», українські поліцейські, чоловіки-водії.*

Постановка проблеми. Масове викрадання автотransпортних засобів та шахрайство у сфері автострашування нині набуло ознак кримінального бізнесу. Водночас цей злочинний промисел є порівняно новим явищем у структурі сучасної української вуличної злочинності, натомість, його відрізняє гостре протистояння, посягання на економічну свободу і антилюдяність. Якщо проаналізувати сукупні збитки від злочинів проти власності, які в структурі загальнокримінальної української злочинності складають майже 75 %, то у сфері викрадання і шахрайства вони сягають млн. доларів щорічно [7]. У бізнесі та економіці матеріальні збитки зрештою набувають соціально-психологічного травмуючого характеру. Тому потрібне не лише кримінологічне, а й ґрунтовне міждисциплінарне психологічне дослідження, враховуючи посткримінальну травматизацію, віктимізацію, психоемоційні порушення постраждалих осіб. Окрім всього, більшість злочинів викрадання автотransпортних засобів відбуваються в умовах порушень правил безпеки дорожнього руху, що становить безпосередню загрозу для життя громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Усім відома жорстокість боротьби за власність, в якій одні стають жертвами, інші – кривдниками і злочинцями. У науковій літературі розуміння світу предметів і речей крізь призму раптової їх втрати зобов'язане неакадемічним постмодерністським розвідкам (Дж. Александер, М. М. Бахтін, Ж. Бодрійяр, А. Джонсон, Е. Гуссерль, М. Реймс, М. Хайдеггер), в яких було доведено важливість уникнення полону речей як матеріальних, так й ідеальних. Звісно, що володіння речами дає свободу, принаймні, латинський вислів «*sum esse*», буквально «бути своїм», означає бути вільним. Ідею власності, яка пов'язана з індивідуальною свободою та протистоїть примусу, відстоюють різні системи українського законодавства (ст. 13, 41 Конституції України, ст. 316–317 Цивільного Кодексу України, ст. 289 Кримінального Кодексу України) та різні науковці (Г. Ложкін, В. Москаленко та ін.). Проте, в ситуації економічних посягань на власність є психологічна особливість – залежність від кривдника,

тобто особистісна віктимність людини – реалізована чи потенційна (Л. Франк). Недаремно першопочатком віктимології як науки, з одного боку, є криміналістика, а з іншого – психологія злочинця та жертви. Як наслідок розвиток «психологічної» гілки віктимології зумовлений «проблемним» перетином юридичних наук і соціальної психології (Х. Хентінг, Б. Мендельсон, Х. Елленбергер, А. Феттах, Л. Франк, В. Полубинський, В. Рибальська, В. Туляков, Д. Ривман та ін.). Загалом у психологічній науці віктимологічні дослідження аналізують поведінку постраждалої особи від фізичної, моральної або майнової шкоди (О. Бантишева, О. Бовть, Н. Волянчук, С. Гарькавець, А. Іващенко, Г. Ложкін, В. Папуша, С. Яковенко, М. Селігман та ін.). У свою чергу, сьогодні, незважаючи на систематичне висвітлення юридичних й кримінологічних аспектів корисливої злочинності (М. Ветров, Д. Горшков, В. Ємельянов, С. Колба та ін.), зокрема, проблема суб'єкта, який потерпає від злочинного промислу, що опосередковано суб'єктивним ставленням до втрати речей, залишається нез'ясована. Ґрунтуючись на уявленнях про психологію жертви та вирішальну роль долаючої поведінки у стресових ситуаціях втрати (викрадення) значущого предмету (транспортного засобу), досліджено впливи інтелекту на подолальну та віктимогенну поведінку постраждалої від майнової шкоди особистості.

Мета дослідження – продемонструвати особливу роль емоційного інтелекту як чинника віктимогенної поведінки постраждалої внаслідок загальнокримінальної корисливої злочинності особистості.

Виклад основного матеріалу. У проведеному емпіричному дослідженні використано батарею методів: короткий орієнтовний відбірковий тест Е. Вандерлік (КОТ, адаптований В. Бузіна); методика дослідження соціального інтелекту Дж. Гілфорда, М. Саллівена, (SCI, адаптована Є. Михайловою); шкала діагностики емоційного інтелекту (SEI) Н. Холла; опитувальник копінг-поведінки в стресовій ситуації Р. Лазарус, С. Фолкман (CSQ, адаптований Т. Крюковою та спів.); опитувальник когнітивної регуляції емоцій Н. Гарнефскі, Г. Крайг (CERQ, адаптований О. Писаревою та спів.); методика схильності до віктимної поведінки О. Андроннікової (МСВП); опитувальник Типу рольової віктимності (ТРВ) М. Одинцової, Н. Радчикової; опитувальник самооцінки психічних станів Г. Айзенка (EPQ, модифікація М. Горської); шкала сімейної адаптації та згуртованості Д. Олсон, Дж. Портнер, І. Лаві (FACES III, адаптована Е. Ейдемільером та спів.); тест життєвих орієнтацій Ч. Шейнера, М. Карвера (LOT, адаптований О. Сичовим); авторська анкета. Обробку результатів здійснено із застосуванням критеріїв г-Пірсона, t-Стюдента. Результати дослідження оброблено за допомогою пакета прикладних програм Microsoft Excel і STATISTICA 19.0.

У дослідженні взяли участь 52 особи віком від 23 до 49 років, всі чоловіки, представники різних професій, з різним рівнем освіти, які проживають в містах Дніпро, Миколаїв, є постраждалими від незаконного викрадення їхніх транспортних засобів у 2016–2017 рр. Додатково було опитано 35 поліцейських.

Дослідження проводилося в два етапи. На першому етапі отримані результати за авторською анкетною демонструють, що більшість досліджуваних автовласників відчували гострі емоційні реакції: образу, роздратування, почуття безвиході, розгубленість, приступи люті, «бажання, щоб це було не так або не зі мною». Принаймні частина вибірки намагалася розробити план дій з пошуку зниклого авто. Притому майже усі дуже тепло згадували свій транспортний засіб: «старий товариш», «помічниця», «залізна конячка» та ін. Після виявлення зникнення авто досліджувані намагалися владнати ситуацію втрати за допомогою рідних, знайомих, спілкування з поліцейськими, «собі подібними», вживання алкоголю, наркотиків, заспокійливих, відволікання, звернення до Бога та молитов.

Проте, звісно, усе це не гарантувало особистості знайти зникле авто або уникнути злочинних посягань у майбутньому. Свого часу Р. Лазарус, С. Фолкман довели, що залежно від того, як суб'єкт тлумачить ситуацію – або як неминучу, або як таку, в якій можна активно протидіяти обставинам, варто розрізняти види стратегій подолальної поведінки: копінг, орієнтований на вирішення проблеми, орієнтований на емоційне реагування, копінг типу уникнення. Зважаючи на це, вдалося за стандартизованими методиками виявити, що застосування копінг-стратегій, сфокусованих на вирішенні проблеми, зумовлене рівнем загального (біологічного) інтелекту (IQ) (КОТ). Чим вищий його рівень ($IQ \geq 25$), тим більше постраждали автовласники схильні до проблемно-орієнтованих копінг-стратегій, але чим він нижчий ($IQ \leq 18$), тим більше до емоційно-орієнтованих (дистанціювання) та уникнення ($r = -0,3342$ і $r = -0,4404$ при $p \leq 0,05$ відповідно). Тобто постраждалі з низьким IQ швидше схильні змінити емоційне ставлення до втрати, ніж активно перейматися розв'язанням ситуації викрадення.

Звертаючись до соціального інтелекту (СІ), який суттєво впливає на стресоподолання, маємо ту саму картину, щоправда, за окремими шкалами. Так, чим вищий рівень СІ досліджуваних автовласників за шкалою здатність розуміти зміст мовної комунікації («вербальна експресія»), тим вища схильність до стратегій типу «робота з проблемою». Поведінковими проявами цієї «роботи» є пошук соціальної підтримки, додаткової інформації, прийняття відповідальності за втрату на себе (від $r = 0,4032$ до $r = 0,4688$, при $p \leq 0,01$ відповідно). І навпаки, чим нижчий

рівень СІ, але за шкалою «здатність розуміти невербальну інформацію» («групи експресії»), тим вища схильність до вибору «робота зі ставленням до проблеми» та «уникнення». Поведінковими проявами тут є конфронтаційні стратегії та соціального відволікання, ($r = -0,3645$, $r = -0,4054$ при $p \leq 0,05$ відповідно). Як відомо, високий рівень проблемно-орієнтованих копінг-стратегій поряд із вираженням СІ вказує на вихідну базову адаптивність, а низький – на дезадаптацію особистості й негативні емоційні стани. Здавалося б негативні емоції – цілком логічна реакція у важких ситуаціях втрати. Але наскільки вони є руйнівними для самої особистості? Літературні і життєві історії багаті на приклади, коли ситуація втрати спрацьовувала на кшталт пускового гачка ланцюга зловісних подій.

Отже, наші дані не відповідали на питання, чи позитивним чином позитивне стресоподалання впливає на особистість з високим інтелектом, так само і у випадках з низькими IQ та СІ, адже більшість досліджуваних були емоційно засмучені втратою свого «залізного друга». Для відповіді ми звернулися до аналізу результатів з емоційного інтелекту. Вони наступні: чим вищий рівень ЕІ за шкалою «самотивація» та нижча «емпатія», тим вища схильність до конфронтаційного копіngu ($r = 0,4836$ при $p \leq 0,01$ і $r = -0,3708$ при $p \leq 0,05$ відповідно); чим вищий рівень ЕІ за шкалою «самотивація», тим вища схильність до копіngu позитивної переоцінки ($r = 0,6081$ при $p \leq 0,001$); чим вищий рівень ЕІ за шкалою «емоційна обізнаність», тим вища схильність до копінг-стратегії «самоконтроль» ($r = 0,7297$ при $p \leq 0,001$); чим нижчий рівень ЕІ за шкалами «емпатія» та «розпізнавання емоцій інших людей», тим вища схильність до соціального відволікання і уникнення ($r = -0,6315$ при $p \leq 0,001$, $r = 0,4175$ при $p \leq 0,01$ відповідно). Тобто високоінтелектуальні постраждалі, попри все, здатні здолати складну ситуацію втрати транспортного засобу, натомість, низькоінтелектуальні, зважаючи на високу тривожність і фрустрацію (на рівні $p \leq 0,01$, за Г. Айзенком), мають емоційні перешкоди, щоб це зробити. Тому вони часто зволікають з активними діями.

Тому, пояснюючи їхні копінг-стратегії, варто припустити, – спираючись на ідеї А. Адлера [8] про «маскулінний протест» суб'єкта з обмеженими можливостями проти об'єктивних ускладнень (відсутність шансів повернути авто), – що в ситуації втрати постраждалі досліджувані з низьким рівнем ЕІ, тим не менш, не такі вже і невдахи. Оскільки, використовуючи одну з основних форм стратегії самозахисту – дистанціювання та уникнення, яка, на думку А. Адлера, є відносно позитивною і, мабуть, найбільш релевантною в умовах, коли активність з метою протидії загрозливій задачі навряд чи є повністю адаптивною, вони

знаходяться на шляху досягнення успіху, хай і мінімального. У ситуації втрати своїм «дистанціюванням» як бездіяльністю і «маскулінним протестом» досліджувані, принаймні, забезпечують захист власної самооцінки та високу ймовірність збереження позитивного їх оцінювання з боку інших. Ось чому вони не можуть вважатися невдахами. Поряд з цим, оскільки високий рівень розвитку СІ та продуктивних стратегій є характеристикою психічно зрілої особистості, то, звісно, автовласники з високим рівнем СІ є психічно зрілими, а з низьким – незрілими особистостями [11]. Загалом за всіма видами інтелекту зв'язки з копінг-стратегіями щільні й в широкому діапазоні коефіцієнтів r -Пірсона (від $r = -0,4404$ до $r = 0,7297$ $p \leq 0,05$ і $p \leq 0,001$), що підтверджує високу індивідуальну варіативність пристосування до криміногенних стресорів та закономірність зв'язків IQ, СІ, ЕІ з копінгамі.

Отже, теорія «маскулінного протесту» А. Адлера дозволяє концептуально з'ясувати феномен видимої «бездіяльності» постраждалої особи в ситуації втрати поза будь-якого клінічного контексту, як це намагався пояснити сам А. Адлер. Інакше кажучи, стресоподолання позитивним чином позначається на особистості і з високим, і низьким рівнями ЕІ. Зокрема, з високим рівнем ЕІ позитивний зв'язок існує з такими особистісними якостями, як самоконтроль, самомотивація, емоційна обізнаність, що є доказом релевантності зусиль «емоційно розумної» людини (термін Е. Носенко) та її ефективної его-залученості у подолання складної ситуації втрати значущого предмету. Водночас стресоподолання як здатність розуміння невербальних проявів почуттів (міміка, жести, поза) в складі СІ та ЕІ є філогенетичною ознакою. Тому не завжди є ресурсом емоційної стійкості постраждалої людини, навіть за високого рівня інтелекту. Очевидно, що тоді досліджувані з низьким рівнем ЕІ, хоч і не докладають достатньо поведінкових зусиль, також мають потенціал стресоподолання, але на рівні самозахисної стратегії.

Звісно, встановлені нами кореляції не підтверджують причинно-наслідковий зв'язок між інтелектом та віктимною поведінкою постраждалих. Тому, враховуючи стабільність розвитку ЕІ [1; 4], на противагу вікової (18–20 років) та середовищної обмеженості біологічного і соціального, показники ЕІ було обрано в якості критерію поділу груп. Це тим більш доцільно, оскільки високий рівень ЕІ протидіє віктимній поведінці [1]. Також ЕІ впливає на психічне здоров'я (депресію), що пояснює зв'язки віктимності та негативних емоцій [9]. На другому етапі дослідження вибірку за допомогою медіанного розщеплення було поділено на дві групи. Першу групу ми позначили як групу з високим рівнем ЕІ (25 осіб), оскільки середнє значення загального показника ЕІ є високим ($x = 54,06$), а другу – з низьким (27 осіб) ($x = 29,46$)

(за Н. Холлом). Далі 1 та 2 групи порівнювалися між собою за вищевказаними методиками. Оскільки всі шкали даної вибірки відповідали нормальності розподілу, статистичний аналіз здійснювався за допомогою t-критерію Стьюдента.

Р. Лазарус свого часу визначив копінг як поведінкові та когнітивні зусилля. Тому показовим у цьому сенсі є порівняння досліджуваних як жертв злочину за показниками когнітивних стратегій регуляції емоцій (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльні характеристики показників когнітивної регуляції емоцій у досліджуваних з високим та низьким рівнем емоційного інтелекту

Шкали опитувальника когнітивної регуляції емоцій		Усереднені величини показників		Величина показника t-критерію Стьюдента	p*
		Група 1	Група 2		
Когнітивна регуляція емоцій	Самозвинувачення	13,261	16,932	-4,630*	0.05
	Звинувачення інших	8,5226	10,886	-2,142*	0.05
	Румінація (зосередженість)	12,746	16,5528	-5,92*	0.05
	Катастрофізація	8,331	10,243	-3,150*	0.05
	Розміщення всередину перспективи	13,095	12,162	1,067	не зн.
	Позитивне перефокусування	12,166	13,688	-2,529	не зн.
	Позитивний перегляд	15,978	12, 020	4,051*	0.05
	Прийняття	13,9460	14,2890	-1,342	не зн.
	Перефокусування на планування	15,557	11, 367	3,706*	0.05

Перш за все між автовласниками з високим і низьким рівнем ЕІ дійсно виявлено розбіжності за індексами тривожності й фрустрації за Г. Айзенком ($t = -3,6630$, $t = -2,156$ при $p \leq 0,05$ відповідно). Виявилось також, що індекси тривожності нижчі у емоційно розумних і, навпаки, вищі у «нерозумних». Те ж саме і щодо когнітивних стратегій. Так, автовласникам з високим рівнем ЕІ більш притаманні ефективні когнітивні стратегії («позитивний перегляд» і «перефокусування на планування», $t = 4,051$, $t = 3,706$ при $p \leq 0,05$), а з низьким – неефективні («самозвинувачення», «румінація», «катастрофізація», «звинувачення інших», $t = -4,630$, $t = -5,92$, $t = -3,150$, $t = -2,142$ при $p \leq 0,05$ відповідно). Проте, відомо, що, використовуючи стратегії провини, досліджувані за цієї

атрибуції схильні до депресії і емоційного неблагополуччя, а стратегії «румінації» і «катастрофізації» – схильні до поганої адаптації і емоційного дистресу. Звідти потенціал стресоподолання особи з низьким рівнем ЕІ взагалі може бути серйозно обмежений, що звісно, погіршує її позитивне функціонування. Доцільно тоді безпосередньо звернутися до віктимогенної суб'єктної складової загальнокримінальної корисливої злочинності. Ураховуючи, що віктимізація постраждалих в ситуації злочину суттєво посилюється, а також, що більшість чоловіків схильні до активної, а жінки – пасивної віктимної поведінки, групи досліджуваних порівнювалися за схильністю до неї (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняння показників схильності до віктимної поведінки досліджуваних з високим та низьким рівнем емоційного інтелекту (кластер 1 та кластер 2)

Шкали		Усереднені величини показників		Величина показника t-критерію Стьюдента	p*
		Клас-тер 1	Клас-тер 2		
Методика дослідження схильності до віктимної поведінки	Соціальна бажаність відповідей	3,8374	3,792	0,239	не зн.
	Схильність до агресивної віктимної поведінки	10,708	12,304	-1,981	не зн.
	Схильність до саморуйнівної поведінки	9,158	9,8604	-1,071	не зн.
	Схильність до гіперсоціальної поведінки	6,085	8,351	-2,340*	0.02
	Схильність до залежної і безпорадної поведінки	8,0462	9,6112	-2,235*	0.05
	Схильність до некритичної поведінки	8,488	9,766	-2,178*	0.032
	Реалізована віктимність	6,6113	7,9335	-2,389*	0.023

Так, з'ясувалося, що автовласники з високим рівнем ЕІ менш схильні до гіперсоціальної, залежної, некритичної віктимної поведінки, а з низьким – більш схильні ($t = -2,340$, $t = -2,235$, $t = -2,178$ при $p \leq 0,05$ відповідно). Як наслідок, досліджувані з низьким рівнем ЕІ уже мають сформований показник реалізованої віктимності (7 і вище станайнів, $t = -2,389$ при $p \leq 0,05$). Зауважимо, шкала реалізованої віктимності

є найбільш прогностичним предиктором сформованої установки «жертви» [1; 13]. Окрім того, за тестом ролівої віктимності серед постраждалих з низьким рівнем ЕІ домінує соціальний тип жертви (при $p \leq 0,001$). Згідно з даними, таким особам складно отримати реальну соціальну підтримку, що природно підвищує віктимогенну уразливість особистості. У цілому в групі досліджуваних з низьким рівнем ЕІ найбільш виразно представлені як активні, так і пасивні типи віктимної поведінки: ініціативний (віктимогенна гіперсоціальність) ($p = 0,020$), некритичний ($p = 0,0321$), пасивний (віктимогенна узалежненість), за М. Селігманом, тип «навченої беспорядності» ($p = 0,05$). Реальну наявність цих типів підтверджує також і матриця кореляцій. Так, загальний показник ЕІ у цій матриці має від'ємні кореляції з агресивною, залежною, некритичною та реалізованою віктимною поведінкою (всі на рівні $p \leq 0,001$).

Такі самі від'ємні кореляції виявлено між високими показниками ЕІ та неефективними і між прямими та ефективними когнітивними стратегіями (всі на рівні $p \leq 0,01$). Зауважимо, що по всій вибірці найвищий середній бал мають стратегії «позитивний перегляд» і «планування» ($p \leq 0,05$), а інші звинувачувальні стратегії менш затребувані ($p \leq 0,001$). Ще більш яскраві зв'язки виявлено між стратегіями когнітивної регуляції емоцій та шкалами схильності до віктимної поведінки. Зокрема, показники агресивної, саморуїнливої, залежної, некритичної поведінки та реалізованої віктимності мають прямі кореляції з «катастрофізацією», а гіперсоціальна схильність – «румінацією» (на рівні $p \leq 0,05$ і $p \leq 0,001$). Звідси можна припустити наявність високого рівня посткримінальної віктимізації у досліджуваних. Зокрема, автовласники з низьким рівнем ЕІ, використовуючи румінацію, демонструють жертвовну, соціально схвалювану поведінку – схильність до віктимної гіперсоціальної поведінки ($p \leq 0,01$). Так, досліджувані з гіперсоціальною віктимною поведінкою довгий час розшукують зникле авто, та, як наслідок, мимоволі наражаються на агресію оточуючих, навіть близьких, оскільки мають «понадемоційне» негативне суб'єктивне ставлення до втрати.

Зауважимо, постраждалих з високими рівнями ЕІ та СІ, на відміну від осіб з низькими, характеризує щільний зв'язок з оптимізмом (LOT) ($r = 0,3681$ при $p \leq 0,001$). Саме оптимізм знижує показники віктимної поведінки (на рівні $p \leq 0,001$). У досліджуваних з високими індексами оптимізму – менший обсяг неефективних когнітивних стратегій і віктимних типів поведінки та нижчі їх показники (на рівні $p \leq 0,05$ і $p \leq 0,001$).

Щодо сімейної підтримки як запобіжника психоемоційних порушень в колі родини 57,8 % мають низьку сімейну згуртованість та важку «віктимологію» пристосування на побутовому рівні. Парадоксально, але в обставинах економічного злочину, коли так необхідна «рука друга», тільки 38,9 % постраждалих мали дійсно високі показники сімейної згуртованості та адаптації (FACES) (на рівні $p \leq 0,05$). Різниця між показниками згуртованості залежно від рівня ЕІ також наявна ($t = 3,436$ при $p \leq 0,05$), вона існує й щодо сімейної адаптації ($t = -2,393$ при $p \leq 0,05$ відповідно). Сімейна підтримка досліджуваних безумовно зменшує ризик формування віктимізації.

Підкреслимо, окрім психологічних в загальнокримінальній корисливій злочинності існує низка системних, організаційних, інституційних і соціально-психологічних чинників, які провокують віктимну поведінку потерпілих громадян. Перш за все, майже 45 % автовласників, окрім емпіричних діагностичних ознак віктимної поведінки, демонструють її на побутовому рівні. Так, за результатами опитування поліцейських, постраждали автовласники не приділяють достатньо уваги зберіганню свого транспортного засобу, не опікуються підвищенням якості систем охорони гаражів, не зацікавлені у поведінці, що забезпечує безпосередньо його збереження (використання блокувальних, сигнальних та інших протиугінних пристроїв). Також у цілому постраждалим притаманна легковажність під час паркування, недисциплінованість, часте потрапляння в ДТП. На жаль, віктимізацію постраждалих автовласників додатково провокує, окрім всього, низька результативність оперативних заходів українських поліцейських з пошуку викрадених транспортних засобів. Зокрема, з усіх розшукуваних транспортних засобів у 2016–2017 рр. повернуто лише 15 %, але всі в непридатному до використання стані. Є й інші об'єктивні причини такого стану справ: несприятлива криміногенна обстановка в країні; центри організованої злочинності, пов'язані з незаконним заволодінням транспортними засобами, рухаються в напрямку України з поширенням зони транзиту та збуту до Азії та Африки; зростання кримінального професіоналізму автокрадіїв; законодавчі перешкоди щодо оперативної допомоги постраждалим автовласникам.

Висновки. Підтверджено концептуальну гіпотезу про взаємозв'язок інтелекту та копінгових стратегій як стабілізуючий чинник, що сприяє психосоціальної адаптації в умовах дистресу кримінального злочину. Запобіжником проявам віктимної поведінки є дві форми копінг-стратегії: проблемно-орієнтована та емоційно-орієнтована, самозахисна, як форма, «маскулінного протесту». Завдяки останній низькоінтелектуальні автоводії, поза усіх достоїнств високоінтелектуальних, здатні

перетворити негативне стресоподолання на відносно позитивне. Проте, половина постраждалих автоводіїв з низьким рівнем ЕІ уже мають сформований показник реалізованої віктимності, що є найбільш прогностичним предиктором сформованої в них настанови «жертви». Цю настанову здатний послабити оптимізм. Доведено, що риса оптимізму запобігає розвитку віктимогенності та значно посилює потенціал подолання криміногенної ситуації втрати значущих речей, який посилюється за сімейної підтримки. Натомість, значна частина автовласників свідчили про емоційну ізоляцію в родині. Попри усі негативи віктимізації, отримані результати дозволяють стверджувати, що високий рівень емоційного інтелекту підвищує соціальну самоефективність особистості в обставинах економічного злочину.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному вивченні ролі чинника віктимності за криміногенних обставин життєдіяльності людини.

Список використаних джерел

1. Андронникова О. О. Особенности взаимосвязи различных типов жертвенной позиции и эмоционального интеллекта / О. О. Андронникова, П. С. Герасимова // Сибирск. педагог. журнал. – 2016. – № 5. – С. 118–125.
2. Бантишева О. О. Основні підходи до дослідження проблеми схильності особистості до віктимної поведінки / О. О. Бантишева // Вісник післядипломної освіти. – 2014. – С. 164–175.
3. Богучарова О. І. Емоційний інтелект як чинник ефективності прийняття управлінських рішень в системі державного управління / О. І. Богучарова // Вісник Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара. – Сер.: Психологія. – 2015. – Вип. 21. – № 21. – С. 12–23.
4. Воляннюк Н. Ю. Віктимність як предмет психологічного аналізу / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, В. В. Папуша // Вісник післядипломної освіти. – 2009. – № 11 (2). – С. 62–70.
5. Горшков Д. В. Незаконне заволодіння транспортними засобами: кримінологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д. В. Горшков. – Харків, 2016. – 17 с.
6. Іващенко А. С. Поняття «віктимного реагування» особистості як прояв деструктивної жертвності / А. С. Іващенко // Український психологічний журнал. – 2016. – № 1. – С. 26–40.
7. Статистична інформація Генеральної прокуратури України: Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2017/ 2018 роки [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. – URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2018.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&_c=fo. – Назва з екрану. – Дата звернення: 02.02.2019.
8. Ansbacher H. I. The individual psychology of Alfred Adler / H. I. Ansbacher, E. R. Ansbacher. – N.-Y.: Harper & Row, 1967. – 528 p.

9. Austin E. J. Personality, well-being and health correlates of trait emotional intelligence / E. J. Austin, D. H. Saklofske, V. Egan // *Personality and Individual Differences*. – 2005. – Vol. 38. – P. 547–558.

10. Garnefski N. The Cognitive Emotion Regulation Questionnaire: Psychometric features and prospective relationships with depression and anxiety in adults / N. Garnefski, V. Kraaij // *European J. of Psychological Assessment*. – 2007. – № 23. – P. 141–149.

11. Lazarus R. S. From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks / R. S. Lazarus // *Annual Review of Psychology*. – 1993. – Vol. 44. – P. 1–21.

12. Nolen-Hoeksema S. Ruminative coping with depressed mood following loss / S. Nolen-Hoeksema, L. E. Parker, J. Larson // *J. of Personality and Social Psychology*. – 1994. – Vol. 67. – P. 92–104.

13. Tennen H. Blaming others for threatening events / H. Tennen, G. Affleck // *Psychological Bulletin*. – 1990. – Vol. 108. – P. 209–232.

References transliterated

1. Andronnikova O. O. Osobennosti vzaimosvjazi razlichnyh tipov zhertvennoj pozicii i jemocional'nogo intellekta / O. O. Andronnikova, P. S. Gerasimova // *Sibirsk. pedagog. zhurnal*. – 2016. – № 5. – S. 118–125.

2. Bantysheva O. O. Osnovni pidhody do doslidzhennja problemy shylnosti osobystosti do viktymnoi' povedinky / O. O. Bantysheva // *Visnyk pisljadyplomnoi' osvity*. – 2014. – S. 164–175.

3. Bogucharova O. I. Emocijnij intelekt jak chynnyk efektyvnosti pryjnattja upravlins'kyh rishen' v systemi derzhavnogo upravlinnja / O. I. Bogucharova // *Visnyk Dnipropetrovs'kogo nacional'nogo universytetu im. O. Gonchara*. – Ser.: *Psychologija*. – 2015. – Vyp. 21. – № 21. – S. 12–23.

4. Voljanjuk N. Ju. Viktymnist' jak predmet psihologichnogo analizu / N. Ju. Voljanjuk, G. V. Lozhkin, V. V. Papusha // *Visnyk pisljadyplomnoi' osvity*. – 2009. – № 11 (2). – S. 62–70.

5. Gorshkov D. V. Nezakonne zavolodinnja transportnymy zasobamy: kryminologichna charakterystyka ta zapobigannja: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.08 / D. V. Gorshkov. – Harkiv, 2016. – 17 s.

6. Ivashhenko A. S. Ponjattja «viktymnogo reaguvannja» osobystosti jak projav destruktivnoi' zhertovnosti / A. S. Ivashhenko // *Ukrai'ns'kyj psihologichnyj zhurnal*. – 2016. – № 1. – S. 26–40.

7. Statystychna informacija General'noi' prokuratury Ukrai'ny: Jedynyj zvit pro kryminal'ni pravoporushennja za 2017–/2018 roky [Elektronnyj resurs] / General'na prokuratura Ukrai'ny. – URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2018.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&_c=fo. – Nazva z ekrana. – Data zvernennja: 02.02.2019.

8. Ansbacher H. I. The individual psychology of Alfred Adler / H. I. Ansbacher, E. R. Ansbacher. – N.-Y.: Harper & Row, 1967. – 528 p.

9. Austin E. J. Personality, well-being and health correlates of trait emotional intelligence / E. J. Austin, D. H. Saklofske, V. Egan // *Personality and Individual Differences*. – 2005. – Vol. 38. – P. 547–558.

10. Garnefski N. The Cognitive Emotion Regulation Questionnaire: Psychometric features and prospective relationships with depression and anxiety in adults / N. Garnefski, V. Kraaij // *European J. of Psychological Assessment*. – 2007. – № 23. – P. 141–149.

11. Lazarus R. S. From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks / R. S. Lazarus // *Annual Review of Psychology*. – 1993. – Vol. 44. – P. 1–21.

12. Nolen-Hoeksema S. Ruminative coping with depressed mood following loss / S. Nolen-Hoeksema, L. E. Parker, J. Larson // *J. of Personality and Social Psychology*. – 1994. – Vol. 67. – P. 92–104.

13. Tennen H. Blaming others for threatening events / H. Tennen, G. Affleck // *Psychological Bulletin*. – 1990. – Vol. 108. – P. 209–232.

A b s t r a c t

Bohucharova O. I.,

**Doctor of Psychological Science, Associate
Professor, Professor of the Department of
Social-and-Humanitarian**

Disciplines and Professional Psychology,

Luhansk State University of Internal Affairs

named after E. O. Didorenko E-mail:

bogucharova_o@i.ua

PSYCHOLOGY OF LOSS, VICTIMITY AND FACTORS OF STREET CRIMINALITY

The problem of people's experience at a loss of their highly-valued objects is analyzed in the article, in particularly on the example of transport vehicle (car) thefts. The sample comprised 52 adults, all men. Additionally 35 policepersons were surveyed. The sample was divided with the median on the distribution of the respondent's emotional intelligence (EI) into two groups that were compared with r-Pearson's and t-Student's criterions.

Indexes of the emotional, general, social intelligence correlate positively with problem-, emotion-focused coping strategies. Coping strategy choices, cognitive emotion regulations, types of victim behaviour and also a degree of understood victimization of the respondents-drivers increase substantially with indexes of their EI and family cohesion. The performed experiment confirms that drivers with high indexes of their emotional intelligence prefer mainly the «work with a problem» coping strategy, and ones with low indexes use «emotional attitude toward a problem».

The drivers with higher EI use adaptive, productive, active problem-oriented coping strategies or show mainly positive stress-adaptation, which

influence positively their personality. As a result, they do not have inclination to a victim behaviour, they are psychologically mature, optimistic people. Meanwhile, the drivers with lower EI use less adaptive strategies of cognitive emotion regulation, for example, such a distancing strategy as the «masculine protest» (A. Adler). These safeguarding strategy helps to be a competitive person under crime's circumstances but, in the perspective, this type of behaviour is unsuccessful, maladaptive, victimhood one.

Thus, high level of emotional intelligence as a general psychological factor of a complex of personality traits prevents development of post-criminal victim behaviour and promotes social self-efficacy of economic crime victims.

Key words: *coping-strategy, cognitive emotion regulation, economic crime, emotional intelligence, male-drivers, «masculine protest», victim behaviour, «victim» of a crime, Ukrainian policepersons.*

Отримано – 20 листопада 2018 Рецензовано – 1 грудня 2018 Прийнято – 5 грудня 2018

Received – November 20, 2018 Revision – December 1, 2018 Accepted – December 5, 2018